

ՃՇՄԱՐՏԱԼԵՁՈՒ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ՍՏԻ ՈՒ ԿԵՂԾԻՔԻ ԴԵՄ

1972 թվականին՝ զարմանք, Երևանում կազմակերպվել էր Անդրկովկասյան երեք հանրապետությունների պոեզիայի փառատոն: Վրաստանից ժամանել էր բանաստեղծների մի մեծ խումբ՝ Ի. Նոնեշվիլու, Ադրբեջանից՝ Մ. Ռահիմի գլխավորությամբ: Ադրբեջանի գրողների միության Բաքվի հայկական բաժանմունքի բանաստեղծ Ս. Գրիգորյանի ղեկավարությամբ մասնակցում էինք Վ. Արրահամյանը, Վ. Հովակիմյանը և տողերիս հեղինակը:

Երևանում՝ Գրողների միությունում, հարևան հանրապետություններից ժամանած գրողներին բարեկամաբար ընդունեցին Պ. Սևակը, Վ. Դավթյանը, Գ. Էմինը, Ս. Հարությունյանը, Ռ. Գևորգյանը և ուրիշներ:

Երեկոյան պետք է հանդես գայինք հեռուստատեսությամբ: Առաջարկվեց այցելել աշխարհահռչակ նկարիչ Մարտիրոս Սարյանին: Հանդիպումը մեծ արվեստագետի հետ թևավորել էր բոլորին: 92-ամյա հանճարը փառահեղ բազմած էր բազկաթոռին: Նա

ներկաներին զարմացրեց իր պայծառ հիշողությամբ: Մեկ առ մեկ տվեց Վրաստանի և Ադրբեջանի անվանի այն նկարիչների անունները, ում հետ հանդիպել էր և ինչ-որ առիթով օգնության ձեռք մեկնել:

Մտտ երկու ժամ տևած հանդիպումից հետո դուրս եկանք Վարպետի թանգարան-բնակարանից ու քայլեցինք Բաղրամյան պողոտայով դեպի Հրազդանի Հաղթանակ կամուրջը: Երբ հասանք այդ հրաշակերտ կառույցին, մեզ ավելի շատ գրավեց Ջանգուլի զարնանային խենթ շառաչը:

Իմ կողքին ադրբեջանցի բանաստեղծ Մամեդ Արագն էր: Բաքվում հարևանությամբ էին մեր բնակելի շենքերը: Իմ անմիջական օգնությամբ նա հայերենից թարգմանել էր Հ. Սահյանի «Որոտանի եգերքին» բանաստեղծությունների շարքը:

Հիացմունքով դիտում էինք Ջանգուլի արևաշող ալիքները, երբ նա անսպասելի շուռ եկավ ու թուրքավարի ասաց. «Սոկրատ գարդաշ (եղբայր), գիտե՞ս, որ Ջանգուն ադրբեջանական գետ է, ոչ թե հայկական»:

Նրա այդ ցինիկ «հայտնագործությունից» ցնցված՝ ես հարցրի. «Մամեդ, կատակո՞ւմ ես, թե լուրջ ես խոսում»:

Նա վրա բերեց. «Ոչ, չեմ կատակում, ճիշտ եմ ասում»:

- Եվ դու հավատո՞ւմ ես այդ պոզավոր ստին,- դիմեցի նրան:

- Այո՛, հավատում եմ, որովհետև այդ սուտը մեր ապագա սերունդների համար է:

Թող գալիքում հայ սերունդներն ապացուցեն, որ Ջանգուն հայերինն է, ոչ թե ադրբեջանցիներինը:

Ողջ երեկոյի ընթացքում ինձ հանգիստ չէր տալիս ազերի ոչ անհայտ այդ բանաստեղծի «հեռատեսությունը»: Հարևան հանրապետություններից հավաքվել էինք Երևանում պոեզիայի երանգներով փառաբանելու հարևան ժողովուրդների բարեկամությունը, իսկ ադրբեջանցի բանաստեղծը ոչ միայն Ջանգուն է համարում ազերական, այլև Հ. Սահյանի երգերի ակունք հայրենի Որոտանը, որին նվիրված շարքը թարգմանել էր ինքը:

Երևանից վերադարձա Ստեփանակերտ: Արդեն Բաքվից տեղափոխվել էի ու դասավանդում էի քաղաքի մանկավարժական ինստիտուտում: Խորհում էի՝ որտեղի՞ց է գալիս ադրբեջանցի մտավորականի այդ կեղծիքը: Միաժամանակ դժվար չէր կռահել: Ադրբեջանում պատմության զեղծարար Զիա Բունիաթովը՝ երիտթուրքական գաղափա-

ՄԵՆՈՂՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

որաբանության այդ թուական արդեն զլել էր կեղծիքի ու հերյուրանքի իր պարկապզուկը, որի նվազի տակ սկիզբ էր առել ազերի-թուրք «պատմաբանների» անճոռնի ամբոխապարր: Ու պատահական չպետք է համարել հայատյացության քարոզը, այնուհետև Սուևգայիթում, Բաքվում, Փանծակում և այլ հայաշատ բնակավայրերում ադրբեջանցիների կողմից կազմակերպված շինարար հայ բնակչության արյունահեղ ջարդերը:

Արցախյան ազգային-ազատագրական գոյամարտում ջախջախված ադրբեջանական հրոսակների ղեկավարները, չհաշտվելով իրենց խայտառակ պարտության հետ, նոր թափ հաղորդեցին հայատյացությանը: 1999թ. Ադրբեջանի Հանրապետության նախագահ Չեյդար Ալիևը երկրի կառավարիչներին ու վայ գիտնականներին պատվիրեց հետևյալ ինքնամերկացնող կեղտոտ պատգամը. «Պետք է ստեղծել այնպիսի աշխատություններ, որոնցում մշտապես հետևողականորեն ապացուցվի, որ այն հողերը, որտեղ այժմ գտնվում է Հայաստանը, պատկանում են Ադրբեջանին: Մենք պետք է ճանապարհի բացենք գալիք սերունդների համար» («Բակինսկի ընթացի» թերթ, 11 փետրվարի):

Հոր այս «մարգարեական խորհրդի» հավատարիմ զինվորյալը դարծավ որդիմ նոր սուլթան Իլիհան Ալիևը, որը չի խորշում պատմությունը եղծելու ու ստելու իր քաղաքականությունից՝ անընդմեջ հայտարարելով, որ հարկ եղած դեպքում զենքի ուժով ետ կվերցնի ոչ միայն Արցախը, այլև Երևանը: Ցավալիմ ու դատապարտելիմ այն, է որ իրենց «ազատամիտ» խանին սատարում են իրենց մշակութային գործիչ համարող «զրագետները»:

Վերջին մի քանի տարվա ընթացքում տասնյակ ադրբեջանական վայ պատմաբաններ հրատարակել են 50-ից ավելի հաստափոր գրքեր՝ հակահայկական զառանցանքների հորջորջումով: Պետք է պատասխանել նրանց ամենայն լրջությամբ ու խստությամբ:

Այդ ուղղությամբ խրախուսելի ու շնորհակալ գործ է կատարում պատմական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր, Արցախի գիտական կենտրոնի տնօրեն Ս.Վ. Դադայանը: 2016-ին վաստակաշատ պատմաբանի հեղինակությամբ հրատարակվեց «Լեռնային Ղարաբաղի քաղաքական պատմության փաստեր և հերյուրանքներ (1918-1923)» աշխատությունը: Ապա ընթերցողի սեղանին դրեց իր նոր, ստվարածավալ աշխատությունը՝ «Արցախ-Ղարաբաղի քաղաքական պատմությունը խանսայից մինչև ինքնավարություն... փաստեր և հերյուրանքներ» խորագրով:

Գիրքը հրատարակվել է Արցախի գիտական կենտրոնի գիտական խորհրդի ու Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի գիտական խորհրդի երաշխավորությամբ: Խմբագրել է պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Է.Գ. Մինասյանը, զրախոսել են պատմական գիտությունների դոկտորներ, պրոֆեսորներ Վ.Ռ. Բալայանը, Ա.Խ. Հայրունին, պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Դ.Կ. Բաբայանը:

Նման աշխատությունների կարիքը միշտ զգացվել է: Տեղին է հիշել մեծանուն հայագետ Ջ.Ս. Կիրակոսյանի «Առաջին համաշխարհային պատերազմը և Արևմտահայաստանը» (1967), «Երիտթուրքերը պատմության դատաստանի առաջ» (1982), Լ.Ա. Բայրամյանի «Արևմտյան Հայաստանը անգլիական իմպերիալիզմի պլաններում» (1982), Ս.Կ. Պողոսյանի «Գոյատևման պայքարի քառուղիներում» (1989) ուսումնասիրությունները, որոնք լայն արծագանք գտան աշխարհահռչակ հայ և օտար գիտնականների շրջանում: Սակայն ճշմարտությունը պահանջում է ասել, որ Արցախ-Ղարաբաղի պատմությունը քիչ է լուսաբանվել հայագիտության ընդհանուր տեսադաշտում: Այդ բացը գալիս են լրացնելու Ս. Դադայանի աշխատությունները, առանձնապես 2017-ին հրատարակված բազմաշերտ ուսումնասիրությունը: Գրքի ներածականում հեղինակը նշում է ազերի-թուրք «պատմաբանների» կեղծիքի ու հերյուրանքների նպատակը: Նրանք ձգտում են հիմնավորելու հետևյալ հրեշավոր կեղծիքն ու սուտը.

- Արցախ-Ղարաբաղը հնուց անտի բնակեցված է եղել «ադրբեջանցիներով», իսկ հայերը, ինչպես Ղարաբաղում, այնպես էլ Հայաստանի մյուս մասերում երևան են եկել

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

1828թ. Թուրքմենչայի պայմանագրից հետո:

- Ցարական Ռուսաստանի քաղաքականությունը Ղարաբաղի վերաբերյալ 18-19-րդ դարերում ամբողջությամբ գործել է միայն հայերի օգտին:

- Քյուրակչայի դաշնագրությունը կնքվել է երկու անկախ պետությունների՝ Ռուսաստանի և Ղարաբաղյան խանության միջև:

- Ղարաբաղի այսպես կոչված խանությունը առանձնահատուկ նշանակություն ունի ժամանակակից Ադրբեջանի պատմության մեջ:

- Պետերբուրգյան պալատն է հայ ժողովրդին «բնակեցրել» Հարավային Կովկասի տարածքներում:

- Էթնիկական գործոնով Արցախ-Ղարաբաղը պատկանել է Ադրբեջանին:

- 1905-1906 թվականների ջարդերը իբր հրահրել են հայերը:

- Հարավ-Կովկասյան մուսուլմանների առաջին հանրապետությունը՝ «Ադրբեջան» անունով, իբր ազգային-պետական հարաբերությունների վերածննդի արդյունք է... Ադրբեջանի հանրապետության ստեղծման գործընթացում միջը ազգերի էթնոսի մասին, հակառակ 19-րդ դարի առաջին քառորդի մուսուլմանական լիդերների էլիտայի (Ա. Աղաօղլի, Մ. Հյուսեյն-գադե) կարծիքի, ըստ որի, տարածաշրջանի մուսուլմանությունը այդ ժամանակաշրջանում դեռևս գտնվում էր ազգային պատկանելության որոնման մեջ:

- Մուսավաթականների նկրտումները հայկական վաղնջական տերիտորիաների՝ Նախիջևանի, Ջանգեզուրի և Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ:

Լեռնային Ղարաբաղի հարցը ռազմական ուժով լուծելու ձգտումը՝ հակառակ հայերի կամքի:

- Ադրբեջանում և Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման պրոցեսի վերաբերյալ ադրբեջանական մեկնաբանությունը, դրա հետ առնչված՝ Ռուսաստանի բոլշևիկների դիրքորոշումը Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանից օտարելու կապակցությամբ:

- Պատմական գիտության հետ ոչ մի կապ չունեցող ադրբեջանական պատմաբանների նկրտումներն այն մասին, իբր Լեռնային Ղարաբաղը պատմականորեն և ազգայնորեն պատկանել է Ադրբեջանին, և 1921թ. այն մտցնելը Ադրբեջանի կազմի մեջ տնտեսական սերտ կապերի շնորհիվ էր, որը հակասում է պատմական օբյեկտիվությանը:

Ծանոթանալով Ս. Դադայանի աշխատության մեջ ընդգծված ադրբեջանական զեղծարար պատմաբանների վերոնշյալ զառանցանքներին՝ հնարավոր չէ չհիշել հռչակավոր պատմաբան Ջոն Կիրակոսյանի՝ թուրքական արդի կառավարիչների զավթողական քաղաքականության հետևյալ դիպուկ բնութագիրը. «Ներկայիս Թուրքիայի պրոտաբույժ վերնախավը՝ հողատեր-կալվածատերերը, կապիտալիստները, առևտրականները, պետական պաշտոնյաները, միլիտարիստ-զինվորականները, հեծած աշխատավոր ժողովրդի վզին, երկրում իրականացնելով հակաժողովրդական, հակադեմոկրատական քաղաքականություն, զործնականում ապացուցում են, որ իրենք երիտասարդ թուրքերի ավանդների հետևողական պաշտպաններն ու ժառանգորդներն են, թուրքիզմի դրոշակակիրները, «գորշ գայլերի» հարազատ զավակները» (Ջ. Կիրակոսյան, Երիտթուրքերը պատմության դատաստանի առաջ, «Հայաստան» հրատ., 1982, էջ 3):

Հռչակավոր գիտնականի այս բնութագրությունը ամբողջապես վերաբերում է մերօրյա Ադրբեջանի կառավարիչների ու վերնախավի վարած քաղաքականությանը:

Իր վերոնշյալ աշխատության հինգ գլուխներում Ս. Դադայանն ադրբեջանական պատմաբանների սուտն ու կեղծիքը քննադատում է հենց իրենց մոգոնած փաստերի հիմամբ: Նա հմուտ պատմաբանի ու քաղաքագետի կարողությամբ խարազանում է Ադրբեջանի մտավորականների համատեղ վայնասունը Լեռնային Ղարաբաղի հարցի շուրջ, ինչպես նաև նրանց վայրենաբարո հավակնությունները Հայաստանի ու 2800-ամյա հայակերտ ու հայաշունչ Երևան մայրաքաղաքի նկատմամբ:

Ս. Դադայանը փորձառու պատմաբանի հմտությամբ, հայկական, ռուսական և ադրբեջանական ավելի քան 230 աղբյուրների հիման վրա ստեղծել է, հիրավի, լայնահուն ուսումնասիրություն, որի եզրակացության մեջ ընդհանրացված են առանցքային

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

այն հիմնախնդիրները, որոնք ունեն արդիական հնչողություն:

Ընթերցելով Ս. Դադայանի սույն բազմաբովանդակ աշխատությունը՝ համոզվում ես նման հետազոտությունների անհրաժեշտության մեջ, միաժամանակ խորհում, որ արդի հայ գիտնականները չպետք է արհամարհեն ադրբեջանական վայ պատմաբանների վայրահաչոցները հայ ժողովրդի, Հայոց աշխարհի դեմ, պատասխանեն ամենայն լրջությամբ ու խստությամբ՝ հնչեցնելով ժողովրդի թևավոր իմաստախոսությունը. «Կրակ էլ տաս, ճշմարիտին մահ չկա»:

Կարծում եմք, այս ժամանակահունչ աշխատությունը կարիք ունի հրատարակելու հայերեն և անգլերեն ի լուր արդարամիտ ու ազնիվ պատմաբանների:

Սոկրատ Խանյան
Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԼՂՀ գիտության վաստակավոր գործիչ